

Raül Romeva i Rueda

A l'altra banda del mur

Repensar les presons per millorar la societat

ara
LLIBRES

A L'ALTRA BANDA DEL MUR

Raül Romeva i Rueda

A L'ALTRA BANDA DEL MUR

Repensar les presons
per millorar la societat

Primera edició: gener del 2022

© Dels textos: Raül Romeva, 2021

© D'aquesta edició:

Ara Llibres

Premià, 13, baixos

08014 Barcelona

www.arallibres.cat

L'equip editorial que ha treballat per fer possible aquest llibre està format pel director editorial de Som*, Joan Carles Gírbés; les editores, Alba Gort i Helena Guilera; l'editor de taula, Víctor Farradellas; la *publisher*, Maika Pascual; l'equip de comunicació i màrqueting, Roser Sebastià, Sílvia Sanjosé i Marta Abella; i l'equip d'administració i finances, Alba Morcillo i Sònia Herrera.

Disseny de coberta: Rookman

Correcció: Francesc Gil-Lluch i Gemma Garrigosa

Maquetació: Octavi Gil Pujol

ISBN: 978-84-18928-21-5

Dipòsit Legal: B 112-2022

som* la cultura de tots

Som* és la cooperativa catalana líder en els sectors de la cultura, l'edició i la comunicació. Aglutina algunes de les marques més importants del país dedicades a la producció de continguts culturals, editorials i audiovisuals en diferents formats. Més informació a: www.som.cat.

Aquest llibre s'ha imprès a Romanyà Valls amb paper ecològic i lliure de clor, òfset cru de 80 grams, i ha estat compaginat amb cos 12 de la tipografia Minion.

Tots els drets reservats als titulars del *copyright*.

*A l'Elda i en Noah,
no deixeu que mai,
ningú, us prengui la llibertat.*

*A la Diana,
fins a l'infinit, sense murs.*

Taula

A manera d'introducció	9
1. Que s'hi podreixin!: en mans del populisme punitiu	15
2. De la presó imaginada a la real.	37
3. Un model dinàmic i en constant evolució (o no)	87
4. La reinserció com a paràmetre, la rehabilitació com a instrument.	121
5. Posem-nos a treballar	141
A manera de conclusió: cap a un model de presons obertes...	155
Bibliografia	167
Agraïments	171

A manera d'introducció

*Ningú no coneix realment un país
fins que no ha visitat les seves presons.
No es pot jutjar una nació
per com tracta els seus membres més distingits,
sinó per com tracta els més humils.*

NELSON MANDELA

En una democràcia ideal la presó no hauria d'existir. Com a màxim, se l'hauria de considerar un mal menor. I, per descomptat, la seva funció no hauria de ser mai el càstig pel càstig o la venjança social, sinó retirar de la societat, de manera temporal, persones que manifesten comportaments perillosos i que, en conseqüència, posen en risc la convivència o la integritat física d'altres persones.

Però no vivim en una democràcia ideal. De fet, no coneixem cap democràcia ideal. Totes les democràcies són imperfectes, i per tant millorables. Això sí, algunes tenen més mancances que d'altres. La presó és un clar indicador del grau de maduresa d'una democràcia. No només per qui hi allotja (com apunta Mandela), sinó perquè mostra de manera clara i transparent com gestiona la justícia i, encara més, la injustícia.

És difícil imaginar-se la vida sense la presó. Com diu Angela Davis, la gent la dona per assumida. En el fons, sabem que la presó és un mirall que ens mostra el nostre fracàs com a societat, i no ens agrada veure'ns-hi reflectits. Ens incomoda, perquè ens avergonyim de nosaltres mateixos. Per això no ens hi enfrontem com pertocaria. Hi és, però preferim no veure-la o, si

més no, intentem veure-la distorsionada, per no despertar la mala consciència.

Però la presó existeix. I a dins hi ha persones, ja sigui complint penes privatives de llibertat o professionals als quals se'ls ha encomanat la missió de treballar-hi. Unes i altres acostumen a preferir l'anonimat, o almenys la discreció, justament per fugir de l'estigma que acompanya la seva condició o la seva funció.

La situació singular en què ens ha tocat viure-la a algunes i alguns de nosaltres suposa una oportunitat i a la vegada una obligació per parlar d'aquesta realitat de manera oberta i crítica, i amb voluntat de transformar-la. I això és justament el que em proposo amb aquest assaig.

Després de gairebé quatre anys vivint en diverses presons, a Catalunya i fora de Catalunya, constato que l'esperit amb el qual va ser redactat l'article 25.2 de la Constitució espanyola, que, de manera explícita, estableix que les penes privatives de llibertat han d'estar orientades cap a la reeducació i la reinserció social, ha resultat ser fallit. Cal reconèixer la bona intenció dels redactors constitucionals que l'any 1978, després de quaranta anys de franquisme, van voler veure en aquest text un instrument per posar fi a l'ús de la presó com a fórmula de repressió. Quaranta anys més tard, però, puc afirmar que aquest desig benintencionat no s'ha acomplert, almenys no en la dimensió que segurament s'esperava.

Atribueixo aquest fracàs a la combinació de tres factors: un franquisme sociològic que mai ha desaparegut i que contamina totes les estructures de l'Estat, incloent-hi l'exèrcit, la policia, la judicatura i la fiscalia; un populisme polític cada vegada més desacomplexat, i un simplisme dels mitjans de comunicació cada cop més sotmesos a la dictadura del *clickbait* i del titular sensacionalista, que viuen més pendents del soroll a les xarxes que del

deure d'informar, i que a còpia d'alimentar-se de notícies falses construeixen una no-veritat cada vegada més gran, i perillosa.

La presó és un magnífic indicador de quines són les principals fortaleses i mancances de la nostra societat. A l'Estat espanyol, igual que a la major part de les anomenades «democràcies occidentals», els qui acaben a la presó acostumen a ser majoritàriament homes, amb un nivell cultural baix, una formació professional també baixa, procedents d'entorns familiars desestructurats i amb poca xarxa social. Per altra banda, qui envia aquesta gent a la presó solen ser persones procedents d'entorns socioeconòmics alts, pertanyents a famílies benestants, ben situades en l'entramat social i polític i, majoritàriament, de mentalitat conservadora o, directament, de dretes.

La relació entre aquestes dues realitats és, com a mínim, complexa, sovint tensa, i, per descomptat, desigual, injustament desigual. I és que darrere el fracàs del sistema penitenciari hi ha, clarament, un biaix de classe. No només, és clar, però sí en essència. Tal com ho veig, això és com aquella parella que, després d'anys de casats, no para de discutir sobre qui ha de rentar els plats. Arriba un moment que cal entendre que el problema no són els plats bruts (l'existència de gent que comet delictes i com els afronta el poder judicial), sinó la mateixa relació de parella (el funcionament de la democràcia).

En lloc de parlar de la presó en termes circumstancials (com qui parla de la darrera visita al zoo, o de la darrera pel·lícula que ha vist al cinema), com s'acostuma a fer, és hora ja de fer-ho amb una perspectiva estructural. Què és una presó i, sobretot, què comporta la seva existència?

Viure la presó des de tan endins i durant tant de temps m'ha ajudat a entendre molt millor la necessitat de veure-la diferent, i de voler canviar-la a partir d'una mirada netament republicana,

que posi la justícia social i la determinació democràtica al bell mig de les polítiques penitenciàries.

Val a dir que, si bé en parlo a partir de la meua pròpia experiència, aquest camí d'il·luminació no l'he fet sol. M'hi han acompanyat centenars de presos i preses, professionals de l'àmbit carcerari i familiars que, cadascú des de la seva situació personal, i carregant amb les seves circumstàncies, m'han mostrat el caràcter calidoscòpic de la qüestió. Però sobretot m'han reiterat la importància de no veure el món en blanc i negre, i de donar molt més valor als matisos i als grisos, i fins i tot al dubte com a principi moral.

Així mateix, he de fer esment d'alguns autors i autores que, fruit també de les seves experiències prèvies, m'han ajudat a desbrossar el trajecte. Una és Angela Davis (*Podem abolir les presons?*), a qui cito sovint en les pàgines que segueixen. L'altre és Louk Hulsman, que, responent a les preguntes de Jacqueline Bernat de Celis a *Sistema penal y seguridad ciudadana: hacia una alternativa*, critica l'actual concepció dominant del sistema penal, el qual considera un sistema de coerció de l'Estat i per a l'Estat. L'individu queda deshumanitzat, perd així l'essència de la seva personalitat i queda reduït a ser víctima o autor del delictes o la infracció. S'institucionalitza el sistema. En realitat, ni l'autor del delictes ni la víctima tenen cap importància. Per a Hulsman, per moltes reformes i invents que es duguin a terme (s'anomenin «reinserció social», «respecte a la víctima» o «restauració») el sistema sempre resultarà ineficaç respecte a l'individu. I el motiu, diu, és perquè el sistema no té en compte l'individu, només l'Estat.

Finalment, el tercer autor que vull esmentar és Nils Christie. La seva aproximació se situa en el camp del dolor (*Los límites del dolor*). Parteix de la base que allò que persegueix la imposició d'un càstig, encara que sigui en el marc de la llei, no és altra cosa

que causar dolor d'una manera deliberada. Segons Christie, els intents per canviar una persona, en aquest cas l'infractor d'una llei, comporten problemes de justícia. Així mateix, quan es vol infligir només una pena justa, es creen sistemes rígids, insensibles a les necessitats humanes. Christie es proposa posar fi a aquest dilema. Si s'ha d'infligir dolor, remarca, ha de quedar desposseït de cap propòsit manipulador. Ha de tenir una forma social similar a aquella que es considera normal quan la gent té una aflicció profunda. Formulada així, com un ideal, aquesta podria ser una situació tan valuosa com aquelles en què es persegueix el predomini de la bondat i les idees humanitàries. Ja ho sabem, que són ideals que mai no s'assoliran, però paga la pena perseguir-los, i fer tots els possibles per acostar-nos-hi.

En línia amb aquests tres autors (entre molts d'altres), escric aquestes pàgines amb el desig que també ajudin altra gent a transitar pel camí de la transformació política, social i comunicativa d'una de les estructures més fosques i desconegudes de la nostra democràcia i, de fet, de qualsevol sistema polític: la presó. En definitiva, amb el present exercici aspiro, almenys, a posar en qüestió la comunicació a còpia de titular cridaner i contingut tergiversat, la política de façana i la justícia de bragueta.